

посебно тврдња да »закључак који следи за таквим (= посљедичним — М. К.) прилогом је каузиран оним што је речено у делу текста који претходи прилогу« — може се примијенити и на узрочне замјеничке прилоге (Исп. Мајка је болесна, зато неће ићи на посао данас), јер они увијек долазе у посљедичном дијелу текста као реперезентанти »претходног«, узрочног и верификатори посљедичног садржаја дијела реченице (или цијеле реченице чији су интегрални члан). Из тога онда произилази или да су и сви они прилози које Пипер наводи као узрочне посљедични, или су сви посљедични узрочни, али на основу наведених карактеристика никако то не могу бити два семантичка типа (Мислим да су у питању, ипак, због наведених разлога, узрочни прилози и то и они које Пипер наводи као узрочне и они које наводи као посљедичне).

За разлику од категоријалних типова, у прегледу детерминативних типова замјеничких прилога Пиперова анализа је семантички потпунија и минуциознија. Пипер издваја два основна детерминативна типа: замјеничко-прилошки локализатори и замјеничко-прилошки квантификатори. Обрађујући рефлексивне замјеничке ријечи, тананом семантичком анализом Пипер установљује четири семантичка типа: општереклексивни (себе), посесивни (свој), социјативни (сам) и компаративни (по своме), указујући на могућност даљњег њиховог разврставања: нпр. на социјативне спољне карактеристике (самостално) и унутрашње карактеристике: еквивалентно-социјативни (заједно) и диференцијално-социјативни (понаособ) итд.

Замјеничко-прилошке квантификаторе Пипер дијели на универзалне, екзистенцијалне и релативне, јасно издвајајући основне подтипове унутар основних група.

Да закључим: највећим дијелом Пиперова студија новост је не само за сербокroatистику него и за лингвистику уопште. Проблематика замјеничких прилога само је основна нит која повезује све њене садржаје, а они су много шири од онога што сам наслов сугерише. Многа питања, углавном теоријска, обрађена су из различитих углова: нека у потпуности а нека су тек постављена чекајући одговор у наредним студијама овог или других аутора.

Милош Ковачевић

Darija Gabrić-Bagarić, *Jezik Bartola Kašića*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Posebna izdanja, 5, Sarajevo, 1984.

Ova monografija koja govori, zapravo, o jeziku književnih djela Bartola Kašića i njegovoj gramatici srpskohrvatskog jezika (Institutionum linguae iliricae, libri duo) doprinos je u razjašnjavanju putova literarnog jezika ranijih epoha, ali je posebno značajna iz aspekta razmatranja svjesnih literarno jezičkih opredjeljenja pisaca katoličke

protureformacije, koja je u dijahronoj perspektivi imala važan udio u orijentaciji na štokavsku književnu koine kod Hrvata.

Naime, jezik pisaca iz vremena prije uspostavljanja standardnog jezika moguće je, a i nužno, sagledavati iz raznih aspekata. S jedne strane, to je građa za proučavanje istorijske gramatike srpskohrvatskog jezika — ukoliko se vrši precizno i minuciozno odvajanje svih artifičijelnih slojeva u jeziku pisca — s druge, ona daje informacije o specifičnostima i karakteristikama jezika pokrajinskih književnosti posmatranih u smislu pismenih i knjiških jezika, a u određenim slučajevima predstavlja i materijal za obradu problematike razvoja predstandardnih jezičkih idioma, ukoliko piščevo djelo sadrži elemente za takav pristup.

Pri obradi jezika djela Bartola Kašića autorka se u osnovnom pristupu opredijelila za posljednju soluciju, što se nametnulo već iz intencija koje su vodile Bartola Kašića u njegovom književnom djelovanju, iz njegove pripadnosti književnosti katoličke protureformacije, te iz njegove posebne uloge u zbivanjima oko traženja srpskohrvatske književne koine koja bi pokrivala južnoslavensko područje, kako je zahtijevala rimska kurija.

Ovako postavljen zadatak podrazumijevao je situiranje čitave problematike u sociolingvistički kontekst, odmjeravanje Kašićevog djelovanja u relaciji prema društveno-političkoj i kulturnoj situaciji njegovog vremena, te prema konkretnim zadacima koje je pred njega postavila *Congregatio de propaganda fidae*. Međutim, navedeni osnovni pristup ne isključuje pri obradi konkretne problematike i druge aspekte posmatranja. Naime, bez podataka istorijske gramatike i istorijske dijalektologije ne može se dati ni analiza iz istorije literarnog jezika, kao što se pitanja funkcioniranja predstandardnih idioma ne mogu odvojiti od pitanja njiževne koine. Pitanje je samo u tome koji će od pomenutih aspekata proučavanja obrađivač staviti u prvi plan i s koje će polazne tačke poći u svom istraživanju. Autorka se odlučila, i to s pravom, kako je već rečeno, za posmatranje Kašićevog jezika kao književne koine i predstandardnog idioma, polazeći od činjenice da se u Kašićevom slučaju radi o jednom od prvih pokušaja stvaranja književne koine za sve Hrvate, ili, po Kašićevoj terminologiji, tzv. »općeg književnog jezika«. Pri tome se ne može ispustiti iz vida da je u pitanju stvaranje književne koine na bazi štokavskog narječja, što nas direktno uvodi u problematiku predstandardnih kretanja na srpskohrvatskom tlu.

U skladu sa polazištem autorka je i na poseban način strukturirala knjigu, posmatrajući Kašićev jezik kao realizaciju jedne proponirane gramatičke sisteme, koju je Kašić u prvoj fazi svoga rada konstituirao u svom gramatičarskom djelu *Institutionum linguae illyricae, libri duo*. Pri tome, treba reći da je Kašić po svom porijeklu čakavac, sa ostrva Paga, pa je, prema tome, njegov književni rad na štokavskom narječju u izvjesnom smislu neorganska jezička tvorevina, bez obzira na to što je on znatan dio svoga života proveo u Dubrovniku i što je na

svojim vizitatorskim putovanjima imao mogućnost da se upozna sa bosanskim govorima.

Treba, takođe, imati u vidu činjenicu da je Kašićev opus izvanredno velik — sadrži ukupno dvadeset djela, od čega su tri rukopisi (Misal rimski, Biblia croatica, te Tragedija o Venefridi). Autorka je ekscerpirala građu iz svih djela do kojih je mogla da dođe, od obimnijih izostavljen je samo Misal rimski, ostalo su manja, a ukupno ih je pet — uključujući i Misal). Knjiga obuhvata 238 strana, i to 180 strana integralnog teksta, a ostatak otpada na građu i spisak citirane i konzultovane literature. Pošto je sagledavan sistem, autorka je građu izdvojila na kraju teksta u posebnu cjelinu povezujući je naslovima sa određenim paragrafima, tako da se i ne pojavljuje u integralnom tekstu. Istina, ovakav sistem prezentiranja primjera ograničen je na obradu grafije, ortografije, fonetike i morfologije, dok je pri obradi leksike i sintakse autorka ipak integrirala građu u osnovni tekst, mada je uz leksiku na kraju knjige odvojeno dat selektivnan vokabular iz jezika Kašićevih djela i spisak kontaktnih sinonima.

Već je rečeno da je sam pristup nametnuo i ponešto specifičan način strukturiranja knjige. Naime, u nastojanju da jezik Kašićevih djela, upravo Kašićevu književnojezičku realizaciju odmjerni prema proponiranoj normi njegove gramatike, autorka je svoj tekst snabdijela čitavim nizom tabelarnih pregleda u kojima su opominana dva člana tako sagledane korelacije: podaci iz Institutiones prema stanju jezika u djelima. Na taj način je u prvi plan došlo izdvajanje onih jezičkih osobina koje su izbile kao, više-manje, systemske crte koje je pisac svjesno provodio kroz sva, ili kroz većinu svojih djela u skladu sa svojom koncepcijom »općeg književnog jezika«. U stvari, to je na neki način odmjeravanje rezultata u konkretnoj realizaciji jezičke norme proponirane od samog pisca.

U uvodnom dijelu knjige data je autorkina koncepcija, a uz to i glavni podaci koji su sačinili ekstralingvistički okvir njenih proučavanja i tako situirali radnju u sociolingvističkom smislu. Tu je uz podatke o Kašićevom životnom putu, te uz osnovne informacije o korpusu dato i poglavlje o društveno-političkim prilikama, među kojima i nešto informacija iz kulturne i književne historije. Ovakav sociolingvistički okvir nametnuo je i odgovarajuća objašnjenja pri tretiranju konkretnih osobina na svim jezičkim planovima, uključujući i obradu grafije i ortografije.

Pošto jezik Kašićevih djela ne predstavlja nikakav organski govor, trebalo je rješavati odnos prema već postojećoj književnojezičkoj tradiciji, u prvom redu prema književno-jezičkom maniru dubrovačke književnosti, a zatim i prema književnoj koine bosanskih franjevaca, koja je upravo u to vrijeme u nastajanju. Zatim, relevantan je u velikoj mjeri i odnos prema narodnim štokavskim govorima, dubrovačkom i bosanskim, ali i prema Kašićevom maternjem čakavskom. Iako je Kašić već u Institutiones za svoj »opći književni jezik« odabrao štokavsku

bazu, sve do kraja njegovog stvaranja u njegovim su djelima prisutne i takve pojave kojima izvorište treba tražiti u njegovom čakavskom govoru, ali i u čakavskoj literarnoj tradiciji. Zbog toga su u svakom od prva četiri poglavlja (Grafija, Ortografija, Fonetika, Morfologija) uz prezentaciju sistemskih crta registrirana i razna odstupanja, devijacije u manjem ili većem broju primjera, koje je autorka prokomentarisala uzimajući u obzir svu kompleksnost pobrojanih uticaja.

Ovakva obrada problematike pokazala je nesumnjivu prednost u kompleksnosti preuzetog zadatka, ali i nedostatke koje autorka nije mogla u potpunosti da izbjegne. Najvažniji od njih je nemogućnost detaljnijeg razmatranja jezika Kašićevih djela u hronološkom kontinuitetu, koje je u usvojenom sistemu notiranja odnosa jezika svih djela prema mama Institutiones ostalo pomalo zatamnjeno i nedovoljno eksplicirano. Dalja teškoća u zacrtanoj koncepciji obrade je vidljiva u odstupanjima od usvojenog načina u poglavljima o leksici i tvorbi riječi, te o sintaksi.

Istina, pri sadašnjem nivou znanja o savremenoj dijalekatskoj leksici, da ne govorimo o historijskoj, odista je gotovo nemoguće izvršiti pouzdanu selekciju leksičkog fonda s obzirom na njegovu dijalekatsku provenijenciju, a tomu još treba dodati da se radi o književnim djelima u kojima se leksički fond obavezno proširuje znatnim dijelom artificialnih tvorevina, kao i tuđicama. Pri tome ne treba ispuštati iz vida da je labilna norma književne koine u zavisnosti ne samo od dijalekatske baze pokrajinske književnosti nego i od naslijeđenog i usvojenog tradicionalnog leksičkog fonda prethodnih ili paralelnih književnosti. U tom je pogledu onda i nemoguće davati systemske odnose, pa je i u ovom radu to izbjegnuto, mada se autorka potrudila da Kašićev vokabular sagleda prema svim jezičkim idiomima prema kojima je i u prethodnim poglavljima povučena relacija.

Nešto slično važi i za sintaksu, s obzirom na činjenicu da se radi o jeziku književnosti, te da pitanje sintaksičke norme u književnoj koine nije toliko pitanje odnosa prema sintaksičkoj strukturi jednog organskog govora, čak mi prema strukturi jednog narječja, koliko pitanje odnosa prema sintaksi jezika sa koga su djela prevodena, ukoliko se radi o prijevodima, a šire, prema ustaljenim sintaksičkim modelima u literarnoj tradiciji na koju se konkretna koine naslanja. To ujedno znači da se jedva može govoriti o jedinstvenoj sintaksi Kašićevog literarnog jezika, s obzirom da sintaksa u konkretnoj realizaciji zavisi od karaktera teksta, pa je, prema tome, promjenljiva veličina. Osim toga, i sam Kašić je u svojoj gramatici izbjegao sintaksu, što je jednako i otežalo i olakšalo autoričin zadatak stavljajući je u situaciju da sama izvrši odбир sintaksičkih pojava koje je smatrala dovoljno relevantnim za karakterizaciju Kašićevog jezika.

Iako je autorka pristupila sintaksi na uobičajeni način, treba joj upisati u zaslugu da je razmatrala relativno velik krug pojava, obaraćajući pažnju na one osobine koje treba vezati za uticaj tradicije. U

tom je smislu izdvojen uticaj latinskog i talijanskog jezika, pri čemu je uziman u obzir i posredni uticaj talijanskog preko čakavskih govora, ali i odnos prema istovrsnim uticajima u jeziku djela dubrovačkih i franjevačkih bosanskih pisaca, čime su ocrtane konture tradicionalne opće srpskohrvatske sintakse.

Posebno treba istaći da je na kraju svakog poglavlja, osim uvodnog dijela, davan i kratak zaključak u kojem se rekapituliraju sve važnije osobine, i to sa označavanjem njihove pripadnosti sistemskim osobinama Kašićevog književnog jezika, ili dijalekatskim iskliznućima. Osim toga, rezimiran je u globalu i odnos prema postojećim literarnim koine, te odmjeran njihov uticaj na Kašićev jezik, kao i odnos prema štokavskim govorima prema kojima je Kašić i formirao svoj jezik. Na taj je način već u zaključcima svakog poglavlja ocrтана sistemská strana Kašićevog jezika, kao i stepen nedosljednosti, pri čemu su uspostavljeni i signirani i jezički izvori sistemskih osobina jezika Kašićevih djela. To je, svakako, i razlog što Zaključak na kraju teksta iznosi samo nešto više od četiri strane, jer u njemu i nije davana rekapitulacija konstatiranih jezičkih osobina, nego je autorica pokušala da da opću sliku Kašićevog jezika prema konceptualnim postavkama datim na početku knjige. Prema tome, zaključak je sintetičan, a glavni rezultati mogu se svesti na sljedeće konstatacije.

Kašićev jezik se, u suštini, zasniva na usvajanju štokavskih osobina koje su najbitnije odlikovale ujedno štokavsku dubrovačku književnu koine i jezik prvih bosanskih franjevaca, s tim što je Kašić u svojoj gramatici startovao od jedne, u suštini, štokavsko-čakavske strukture da bi se tokom godina sve više opredjeljivao za čistu štokavštinu, definisanu u Ritualu kao »bosanski govor«, što, u stvari, predstavlja već pomenutu štokavsku dubrovačku i franjevačku književnu koine. Sloj čakavskih osobina u djelima je slučajna i nesistematski, više vezan za čakavsku literarnu tradiciju, a manje za govore. Kao treći sloj u jeziku autorica motira uticaj talijanskog i latinskog jezika, naročito u oblasti sintakse, a kao četvrti artifičijelne zahvate načinjene u skladu sa općim intencijama Kašićevog jezičkog stvaralaštva. Konačno, jezik Kašićevih djela je obilježila kao književnu koine sposobnu za nad-dijalekatsko funkcioniranje u sferi književnog jezika katoličke protu-reformacije.

Kako se vidi iz prezentacije knjige, autorica je materiju zahvatila široko i niz vrlo kompleksnih pitanja razriješila na zadovoljavajući način, pa je time i ostvarila značajan doprinos dijahronijskom proučavanju srpskohrvatskog jezika.

Herta Kuna